

**TILSHUNOSLIK DARSLARIDA SUN'IY INTELLEKT VA
RAQAMLI RESURLARDAN FOYDALANISH**

Muharram Sulaymonova Alimjanovna

Namangan davlat texnika universiteti akademik litseyi o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada tilshunoslik (ona tili va chet tili) darslarida sun'iy intellekt (SI) va raqamli resurslarni nazariy-uslubiy jihatdan integratsiyalash imkoniyatlari, ularning pedagogik affordanslari, cheklovlari va etika-huquqiy masalalari tahlil qilinadi. Tadqiqot nazariy tahlil va soha bo'yicha mavjud adabiyotlarni sintez qilish (narrative review) usuli orqali olib borildi. Maqola AI-ning o'quv jarayonini individuallashtirish, avtomatik teskari aloqa va baholash, suhbat-botlar orqali kommunikativ mashqlar, korpuslar va multimediya vositalari yordamida o'quv materiallarini boyitish kabi imkoniyatlarini, shuningdek texnik, pedagogik va axloqiy xavflarni ko'rib chiqadi. Tadqiqot xulosalari o'qituvchining pedagogik nazorati ostida AI vositalarini "qo'llab-quvvatlovchi" (augmentative) tarzda kiritish zarurligini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, raqamli pedagogika, tilshunoslik darslari, avtomatik yozma baholash, suhbat-botlar, etika.

Kirish

Raqamli texnologiyalar ta'lim jarayonini ildam o'zgartirmoqda: mashina o'rganishi, tabiiy tilni qayta ishlash (NLP), adaptiv o'quv tizimlari va generativ modellar ta'lim sohasiga yangi pedagogik imkoniyatlar olib kirdi. Sun'iy intellekt ta'limni individual ehtiyojlarga moslashtirish, keng miqyosda tahlil qilish va real-vaqt teskari aloqa berish orqali o'qituvchi ishini qo'llab-quvvatlashga qodir ekani qayd etilgan. Shu bilan birgalikda, AIEd tadqiqotlaridagi metodologik heterogenlik va amaliy tatbiqdagi noaniqliklar ham nazarga olinadi.

Ushbu maqolaning maqsadi — tilshunoslik darslarida SI va raqamli resurslardan foydalanishning nazariy asoslarini tizimli tahlil qilish, ularning

pedagogik imkoniyatlari va cheklovlari bo'yicha aniqlik kiritish hamda o'qituvchilar va metodistlar uchun ilmiy-uslubiy tavsiyalar ishlab chiqishdir [1].

Tadqiqot savollari:

SI va raqamli resurslar tilshunoslik darslariga qanday nazariy asoslar orqali integratsiyalashishi mumkin?

Qaysi pedagogik yondashuvlar (strukturaviy, kommunikativ, kognitiv, TBLT va h.k.) AI vositalari bilan uyg'un ishlaydi?

AI integratsiyasining asosiy xavflari va ularni bartaraf etish yo'llari qanday?

Nazariy asoslar (Literature review)

1. Ta'lim nazariyalari va AI

Strukturaviy yondashuv grammatik tizimlarni modellashtirish va aniq mashqlar yaratishda SI vositalarining matematik-lingvistik imkoniyatlari bilan uyg'unlashadi: parserlar, morfologik tahlilchilar va korpus-tahlil vositalari yordamida grammatika elementlari aniqlanadi va mashqlar avtomatlashtiriladi. Kommunikativ yondashuv esa interaktiv suhbat-botlar, simulyatsiyalar va multimediya vazifalari orqali o'quvchining muloqotga kirishishini ta'minlashga urg'u beradi; bu yondashuvda AI dialog menejerlari va talaffuzni tahlil qiluvchi modullar muhim. Hymes va kommunikativ maktab nazariyalari ilgari surgan til-amalga yo'naltirilgan pedagogika AI bilan kengroq amalga oshishi mumkin. Kognitiv va sotsiokultural yondashuvlar (Vygotsky, kognitiv mantiq) o'quvchi faoliyati va zona proximal rivojlanish g'oyalarini hisobga olgan holda adaptiv mashqlar va scaffold-mexanizmlarni (AI yordamida) tashkil etishga xizmat qiladi.

2. AI-ning til o'qitishdagi asosiy kategoriyalari (sintez)

Adabiyotlar bo'yicha SI-ning til o'qitishdagi asosiy funksional yo'nalishlari quyidagilar sifatida saralandi:

Personalizatsiya va adaptiv o'qitish — o'quvchining xatoliklari va rivojlanish tezligiga qarab materiallarni moslashtirish.

Avtomatik yozma teskari aloqa va baholash (AWE/AEE) — grammatik, leksik xatolarni aniqlash va tezkor tahrir tavsiyalarini berish. Ushbu yo'nalishdan

foydalanish yozma nutqni mashq qilishda samarali bo'lishi mumkin, ammo mazmuniy va ijodiy baholashda cheklovlar mavjud.

Suhbat-botlar va dialog agentlar — og'zaki muloqot, talaffuz va interaktiv vazifalar uchun. Tadqiqotlar suhbat-botlarning o'quvchilarni jalb etishi va muloqotga rag'batlantirishdagi afzalliklarini ko'rsatmoqda, ammo pedagogik dizayn va baholash usullari muhim [2].

Korpus va ko'pmodalilik (multimediya) vositalari — autentik matnlar, audio va video materiallar orqali real til holatlarini o'rganish.

O'qituvchiga yordamchi tizimlar — dars rejasi generatsiyasi, individual o'quv profillarini yaratish, diagnostika xulosalari.

Metodologiya

Maqola nazariy-uslubiy xarakterga ega bo'lib, mavjud ilmiy adabiyotlarni (monografiyalar, ilmiy maqolalar, AIEd hisobotlari va siyosat hujjatlari) tizimli ravishda sintez qilishga yo'naltirilgan narrative review usulida yozildi. Manbalar tanlovi uchun eng muhim kalit so'zlar: "Artificial Intelligence in Education", "automated writing evaluation", "chatbots language learning", "adaptive learning", "AI ethics education" va ularning rus/uzbek tilidagi ekvivalenti bo'yicha qidiruvlar o'tkazildi [3]. Tanlangan manbolar o'quv samaradorligi, pedagogik dizayn, texnik realizatsiya hamda axloqiy-huquqiy nuqtai nazarlar bo'yicha tahlil qilindi. Nazorat mezonlari: empiric yoki nazariy asosga ega bo'lishi, til ta'limiga bevosita tegishli bo'lishi, nashr yillari (so'nggi 10 yil afzal), va ishonchli nashriyotchilar/doi mavjudligi.

Natijalar

1. *Personalizatsiya va adaptiv o'qitish.* SI-ning eng ko'zga ko'ringan pedagogik affordansi — o'quv jarayonini shaxsiylashtirishdir. Adaptiv tizimlar o'quvchining xatolariga va javob tezligiga asoslangan holda darajada real-vaqt o'zgaruvchi mashqlar beradi; bu xususiyat grammatika va lug'atni mustahkamlashda samarali bo'lishi mumkin. Biroq, personalizatsiyaning samarasi pedagogik maqsadlar bilan mos bo'lishi shart [4].

2. *Avtomatik yozma baholash (AWE/AEE) va teskari aloqa.* AWE tizimlari grammatik va ortografik xatolarni aniqlash hamda tezkor tahrir tavsiyalarini berishda foydali. Shermis va Burstein to'plami AWE texnologiyalarining imkoniyatlari, mezonlari va chegaralarini keng yoritadi: AWE mexanik xatolarni aniqlashda yuqori samaradorlik ko'rsatadi, lekin mazmuniy baholash, argument tuzilishi va ijodiy jihatlarni tahlil qilishda inson bahosining o'rnini to'liq bosa olmaydi [5]. Shu sababli AWE pedagogik yordamchi vosita sifatida ko'rib chiqilishi kerak.

3. *Suhbat-botlar va interaktiv muloqot.* Dialog agentlar va chatbotlar o'quvchilarga xavfsiz, no-hukmli muloqot maydoni berib, og'zaki ko'nikmalarni mashq qilishga imkon yaratadi. So'nggi sistematik sharhlar chatbotlarning talabalarning nutq malakasiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi, ishtiyoq va xususan talaffuz ishonchini oshirishi mumkinligini ko'rsatadi, ammo empirik tadqiqotlarda metodlar va baholash mezonlari xilma-xildir[6].

4. *Mobil ilovalar va mustaqil o'rganish platformalari.* Duolingo kabi platformalarning mustaqil o'rganishga ta'siri bo'yicha tadqiqotlar (masalan, 2012 va keyingi ishlanmalar) dasturning qisqa muddatli samaradorligini ko'rsatadi — muntazam va strukturaviy mashqlarda o'sish kuzatiladi. Shu bilan birga, bunday ilovalar formal pedagogik rejalashtirishni to'liq almashtirmaydi; ular ko'proq qo'shimcha resurs va mustaqil mashq maydoni sifatida ishlaydi.

5. *Korpus asosida o'qitish va multimediya.* Korpuslar va multimediya materiallari autentik til holatlariga asoslangan mashqlar yaratishda muhim. SI yordamida katta hajmdagi korpuslardan kuzatuv, collocation va stilistika tahlillari olinib, o'quv materiallari boyitiladi.

6. *O'qituvchining roli va kasbiy rivojlanish.* Adabiyotlar AI-ni "o'qituvchi o'rnini egallaydigan" emas, balki uning ishini boyituvchi vosita sifatida ko'rsatadi; o'qituvchilar pedagogik nazorat, mazmuniy baholash va etik qarorlar uchun markaziy rolni saqlab qoladi. Shu bois, o'qituvchilarni texnologik va etik ko'nikmalar bilan malaka oshirish zarur[7].

7. *Etika, maxfiylik va tengsizlik masalalari.* SI integratsiyasida shaffoflik, algoritmik adolat (bias), ma'lumotlarni himoya qilish va raqamli tengsizlik (digital divide) kabi muammolar mavjud. UNESCO va boshqa xalqaro tashkilotlar AI ta'limga tatbiqida inson huquqlari, shaffoflik va hisobdorlikni ta'minlashni tavsiya qiladi.

Muhokama (Discussion)

Nazariy sintez shuni ko'rsatadiki, eng samarali model — integrativ: strukturaviy (grammatika), kommunikativ (muloqot), kognitiv (fikrlash jarayoni) va texnologik (AI imkoniyatlari) yondashuvlarni uyg'unlashtirgan ta'lim strategiyasi. SI vositalari avtomatlashtirilgan diagnostika va teskari aloqa uchun kuchli vosita bo'lishi mumkin, lekin mazmuniy, madaniy va kontekstual baholash ham doimo o'qituvchi tomonidan amalga oshirilishi lozim[8].

Dars rejasini qayta loyihalash: har bir SI-aktivlik pedagogik maqsad bilan bog'lanishi, o'quvchi natijasi (learning outcome) aniq ko'rsatilishi kerak.

AWEni kombinatsiyalash: avtomatik teskari aloqa guruhi-ishlari bilan birgalikda, mazmuniy baholash uchun o'qituvchi refleksiyasini qo'shish.

Suhbat-botlardan maqsadli foydalanish: dialog botlar oralig'ida rolli o'yinlar, mavzuga yo'naltirilgan muloqotlar va talaffuz mashqlari rejalashtirilishi lozim[9].

Etika va maxfiylik siyosati: maktab/district darajasida AIni qo'llash bo'yicha ochiq siyosat va ma'lumotlarni himoya choralarini ishlab chiqish.

O'qituvchilarni tayyorlash: texnologik va metodik treninglar, tajriba almashish hamda professional learning community (PLC) tashkil etish.

AIEd vositalarining uzoq muddatli ta'lim natijalariga ta'sirini o'rganish;

AWE tizimlarining mazmuniy baholashdagi cheklovlarini bartaraf etish uchun semantik tahlil va metalingvistik teskari aloqa usullarini rivojlantirish[10];

Past resursli maktablarda AI joriy etish modellari va adolat masalalari bo'yicha tadqiqotlar.

Ushbu maqola nazariy-uslubiy tahlilga asoslangan bo'lib, empirik eksperiment natijalarini o'z ichiga olmaydi. Manba tanlovida ingliz tilidagi

adabiyotlar ustunlik qilgan; regional, mahalliy O'zbekistondagi tatbiq va cheklovlar alohida empirik tadqiqotlarda batafsil ko'rib chiqilishi lozim.

Xulosa

Tilshunoslik darslarida sun'iy intellekt va raqamli resurslardan foydalanish — pedagogik imkoniyatlar bilan birga texnik va axloqiy muammolarni ham keltirib chiqaradi. Nazariy sintez shuni ko'rsatdiki, AI-ni inson-markazli, pedagogik maqsadga qaratilgan va o'qituvchining nazorati ostidagi «qo'llab-quvvatlovchi» vosita sifatida integratsiyalash eng maqbul yondashuvdir. Shu yo'l bilan grammatika, leksika, talaffuz va kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirishda yangi samaradorlik darajalariga erishish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

1. Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M., & Forcier, L. B. Intelligence Unleashed: An Argument for AI in Education. — London: Pearson / Open Ideas, 2016. — 72 p.
2. Zawacki-Richter, O., Marín, V. I., Bond, M., & Gouverneur, F. Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education. International Journal of Educational Technology in Higher Education, 2019. — 146.
3. UNESCO. Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence. — Paris: UNESCO, 2021. — 72 p.
4. Shermis, M. D., & Burstein, J. (eds.). Handbook of Automated Essay Evaluation: Current Applications and New Directions. — New York; London: Routledge, 2013. — 352 p.
5. Vesselinov, R., & Grego, J. Duolingo Effectiveness Study — Final Report. — New York: City University of New York, 2012. — 52 p. (Duolingo independent evaluation).
6. Huang, W., Hew, K. F., & Fryer, L. K. Chatbots for language learning — are they really useful? Journal of Computer Assisted Learning, 2022. — sist. ko'rib chiqish.
7. Leech, G., & Svartvik, J. A Communicative Grammar of English. — 3rd ed. — London: Routledge, 2002. — 420 p.

8. Hymes, D. On Communicative Competence. In: Pride, J. B., Holmes, J. (eds.). Sociolinguistics. — Harmondsworth: Penguin, 1972. — pp. 269–293.
9. Chomsky, N. Aspects of the Theory of Syntax. — Cambridge, MA: MIT Press, 1965. — 251 p.
10. Мавлонова, P. A. Ona tili ta'limining nazariy asoslari. — Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti, 2010. — 256 b.
11. Jalilov, M. Grammatik minimum va uni o'qitishda qo'llash masalalari. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2018. — 198 b.